

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
історичний факультет
кафедра історії України

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
з теми «**Методичні аспекти вивчення дисидентського руху в Україні у
зкладах загальної середньої освіти**»

Виконав: здобувач вищої освіти
освітньої програми Середня освіта (історія)
спеціальності А 4 Середня освіта
предметної спеціальності
денної форми здобуття освіти (за
предметними спеціальностями)
предметної спеціальності А 4.03 Середня
освіта (Історія та громадянська освіта)
КОСТЮК Андрій
Керівник КЛІЩИСЬКИЙ П.В.,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України
Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2025

Вступ

3

Розділ 1. Історіографія джерела та методологія дослідження

1.1. Огляд наукової та методичної літератури

1.2. Характеристика джерел

1.3. Методологія дослідження

Розділ 2. Дисидентський рух в Україні як опозиція радянському тоталітаризму

2.1. Причини та передумови виникнення дисидентства

2.2. Форми та методи боротьби українських дисидентів

2.3. Напрями і течії українського дисидентського руху

Розділ 3. Репресії проти українських дисидентів

3.1. Судові процеси та каральна психіатрія

3.2. Умови утримання в таборах і в'язницях

Розділ 4. Методичні аспекти вивчення дисидентського руху а закладах загальної середньої освіти

4.1. Тема дисидентів у навчальних програмах та шкільних підручниках

4.2. Методична складова викладання теми

Висновки

Список використаних джерел та літератури

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах національно-культурного піднесення України, становлення її державності та посилення міжнародного авторитету особливої актуальності набувають дослідження українського національного руху. Саме він упродовж історії відігравав провідну роль у збереженні національної ідентичності українців, забезпечував спадкоємність культурної спадщини та оберігав традиції, сформовані протягом століть.

Актуальність дослідження обраної теми визначається низкою факторів. По-перше, в умовах утвердження української державності, національної пам'яті та переосмислення радянського минулого особливого значення набуває об'єктивне й ґрунтовне вивчення дисидентського руху як форми спротиву тоталітарному режиму. Дисиденти зробили вагомий внесок у боротьбу за права людини, свободу слова, національну ідентичність та незалежність України, що робить цю тему важливою для формування історичної свідомості та громадянської позиції учнів.

По-друге, сучасні виклики, пов'язані з російською агресією та інформаційною війною, актуалізують потребу в розвитку критичного мислення, уміння аналізувати історичні джерела та протистояти маніпуляціям. Вивчення дисидентського руху в шкільному курсі історії сприяє усвідомленню цінності свободи, демократії та прав людини, а також допомагає проводити історичні паралелі між минулим і сучасністю.

По-третє, чинні навчальні програми та підручники не завжди достатньо повно висвітлюють діяльність українських дисидентів або подають матеріал фрагментарно, без належного методичного супроводу. Це зумовлює необхідність удосконалення методики викладання теми, впровадження інтерактивних форм і методів навчання, роботи з документами, спогадами, усними історіями та цифровими ресурсами.

Отже, дослідження методики вивчення дисидентського руху в Україні у закладах загальної середньої освіти є актуальним, оскільки воно сприяє підвищенню якості історичної освіти, формуванню національно свідомої, відповідальної особистості та відповідає сучасним освітнім і суспільним потребам України.

Об'єктом дослідження є вивчення суспільно-політичної та культурно-релігійної діяльності дисидентів в Україні у 60-70-х рр. на уроках у школі.

Предметом дослідження виступає історичний контекст та методика вивчення дисидентського руху в Україні у закладах загальної середньої освіти.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці ефективної методики вивчення дисидентського руху в Україні у закладах загальної середньої освіти, спрямованої на формування в учнів історичної свідомості, громадянських цінностей, критичного мислення та поваги до прав людини.

Для досягнення мети визначено такі **завдання**:

- проаналізувати стан розробки проблеми в історіографії та охарактеризувати специфіку джерельної бази і методології дослідження;
- показати дисидентський рух в Україні як опозицію радянській владі: причини появи, течії, форми, методи діяльності;
- дослідити радянську репресивну політику відносно представників дисидентського руху.
- простежити місце тематики дисидентів у сучасних навчальних програмах та шкільних підручниках;
- розкрити основні методичні підходи до викладання теми у закладах загальної середньої освіти.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період другої половини 50-х – середини 80-х рр. XX ст. Нижня хронологічна межа визначається початком дисидентського руху, а саме утворенням і діяльністю Української робітничо-

селянської спілки та інших дисидентських організацій, верхня – згасанням та припиненням діяльності дисидентів в Україні.

Географічні межі дослідження визначаються кордонами українських земель у складі СРСР.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в комплексному методичному аналізі проблеми вивчення дисидентського руху в Україні в закладах загальної середньої освіти з урахуванням вимог сучасної шкільної історичної освіти. У роботі систематизовано та узагальнено методичні підходи до викладання теми дисидентського руху в курсі історії України, визначено їхні переваги й недоліки в контексті компетентнісного навчання. Здійснено порівняльний аналіз змісту шкільних підручників і практики викладання (на основі конспектів уроків учителів), що дало змогу виявити розбіжності між програмними вимогами та реальним освітнім процесом. Обґрунтовано доцільність активнішого використання інтерактивних методів, роботи з історичними джерелами, візуальними та мультимедійними матеріалами під час вивчення теми дисидентства.

Практичне значення. Практичне значення дипломної роботи полягає в можливості використання отриманих результатів у навчально-виховному процесі закладів загальної середньої освіти під час викладання курсу історії України. Матеріали дослідження можуть бути застосовані вчителями історії для удосконалення змісту, форм і методів вивчення теми дисидентського руху в Україні. Розроблені методичні рекомендації, приклади завдань і форм роботи можуть бути використані при підготовці та проведенні уроків, факультативних занять, інтегрованих уроків, а також під час позакласної роботи з історії. Матеріали дипломної роботи можуть бути корисними для студентів педагогічних закладів вищої освіти під час вивчення методики навчання історії, проходження педагогічної практики та підготовки власних науково-дослідних робіт. Окремі положення дослідження можуть бути використані в процесі підвищення кваліфікації вчителів історії та при оновленні навчально-методичного забезпечення з історії України.

Структура роботи. Робота складається з вступу, чотирьох розділів (8 параграфів), висновків і списку використаних джерел та літератури (83 позиції).

ВИСНОВКИ

У ході дослідження теми дисидентського руху в Україні та методики її вивчення у закладах загальної середньої освіти було з'ясовано:

1. Опрацювання джерельної бази та історіографії свідчить про помітні здобутки у дослідженні дисидентського руху в Україні в період від другої половини 1950-х до середини 1980-х років. Разом із тим, незважаючи на переважання ґрунтовних історичних студій, культурологічний вимір дисидентства залишається недостатньо розкритим. Окрім цього, актуальною залишається необхідність створення узагальнювального комплексного дослідження, яке б всебічно відображало всі аспекти цього багатогранного суспільно-політичного феномена.

2. Українське дисидентство стало важливим суспільно-політичним і духовним явищем другої половини ХХ століття, яке відіграло значну роль у збереженні національної ідентичності та формуванні ідей незалежності України. Дисидентський рух виник як реакція на тоталітарну політику радянської влади, спрямовану на придушення свобод слова, думки, віросповідання та національного самовираження.

3. Встановлено, що український дисидентський рух не був однорідним за своїм складом і формами діяльності. Він об'єднував правозахисний, національно-культурний та релігійний напрями, представники яких використовували різні методи боротьби – від самвидаву й публічних звернень до мирного протесту та міжнародної інформаційної діяльності. Особливу роль у поширенні ідей дисидентства відіграли представники інтелігенції – письменники, науковці, митці та духовенство.

4. Доведено, що, попри масові репресії, переслідування, ув'язнення та примусове лікування, дисиденти не припинили своєї діяльності. Їхня моральна стійкість і принциповість сприяли викриттю порушень прав людини в СРСР та привертали увагу міжнародної спільноти до українського

питання. Саме діяльність українських дисидентів заклала підґрунтя для подальшого розвитку національно-демократичного руху наприкінці 1980-х років.

5. Чинна шкільна програма з історії України передбачає вивчення дисидентського руху в УРСР у 11 класі закладів загальної середньої освіти. Питання виникнення опозиційних настроїв розглядаються в контексті післявоєнної відбудови та суспільно-політичних процесів того часу. Під час вивчення періоду деєталінізації та діяльності шієдєсятників як попередників дисидентського руху увага учнів акцентується на їхньому новаторському баченні радянської реальності та явищі інакомислення як закономірному суспільному процесі. Це забезпечує логічний перехід до розгляду безпосередньої діяльності дисидентів і сприяє глибшому розумінню витоків та сутності цього явища. Хоча підручники відповідають навчальній програмі, мають чітку структуру та належно підібрану фактологічну й джерельну базу, актуальною залишається потреба постійного розширення кола джерел і наочних матеріалів та їх адаптації до особливостей сприйняття сучасних учнів.

Рівень опрацювання проблеми українського правозахисного дисидентства потребує більш ґрунтового й системного висвітлення в шкільному курсі історії. Нині ця тема в українських підручниках здебільшого обмежується одним або двома уроками. При цьому навчальні матеріали переважно мають описовий характер і містять значний обсяг текстової інформації, тоді як кількість завдань для роботи з історичними документами та інтерактивних вправ є недостатньою. У підручниках основна увага зосереджена на діяльності найвідоміших українських правозахисних дисидентів, тоді як інформація про менш знаних учасників руху подається фрагментарно та стисло. Аналіз конспектів уроків учителів свідчить про те, що реальний процес навчання часто відрізняється від подачі матеріалу в підручниках. Педагоги, як правило, зменшують обсяг суто текстового матеріалу та застосовують різноманітні методи й інтерактивні форми роботи.

Зокрема, використовуються завдання на основі відеоматеріалів, історичних джерел, карт, схем і біографічних відомостей про українських дисидентів, що сприяє підвищенню зацікавленості учнів темою правозахисного дисидентства.

Залучення змістовної історичної інформації у поєднанні з інтерактивними методами навчання створює умови для формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму та усвідомлення значущості ролі дисидентів у протистоянні радянській тоталітарній системі в історії України. Таким чином, вивчення українського дисидентського руху є необхідним для глибшого розуміння процесів національного відродження та формування громадянського суспільства, а також для збереження історичної пам'яті про людей, які ціною власної свободи боролися за права людини й незалежність держави.

Отже, дисидентський рух в Україні мав не лише опозиційний, а й державотворчий характер, оскільки сформував ідейні, ціннісні та організаційні засади майбутньої боротьби за незалежність. Його історичне значення полягає в утвердженні принципів свободи, гідності та відповідальності громадянина перед суспільством, що залишаються актуальними й у сучасній Україні.